

► To cite this version:

Bulgaria. hal-01392370 . Language and social experience, 2010, Sofia,

HAL Id: hal-01392370

<https://inalco.hal.science/hal-01392370>

Submitted on 4 Nov 2016

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

СОЦИАЛНИЯТ ОПИТ В ИЗГРАЖДАНЕТО И РАЗВИТИЕТО НА СОЦИОЛЕКТИТЕ

Георги Армянов

Institut National des Langues et Civilisations Orientales
Paris

Значението на социалния опит в изграждането, усвояването и използването на езика често се възприема като безспорно и ясно и обясненията за ролята му може да варират от: „*Естествено, нали езикът възниква като резултат от социалния опит.*” през „*След като езикът е социално явление, всяка негова проява е свързана със социалния опит.*” до „*Езикът без социалния опит не може да се развива.*” В тези три примера в известен смисъл е концентрирана еволюцията на езика – възникване, сегашно състояние и бъдеще.

Дефинирането на социалния опит, обаче, не винаги е плод на научен консенсус. Така например, според Франсоа Дюбе и Данило Мартусели социалният опит е „*Процесът, чрез който един индивид интерпретира социалните ситуации и изгражда смисъла на действията.*” (Dubet 2007: 118). Според други, като Джеремая Оуянг, социалният опит като концепт изразява „*знанието, умението за нещо, получено от участието в или наблюдението на това нещо.*” (Owyang 2009). В този смисъл някои социолози определят опита по-скоро като процедурен, т.е. действителен феномен, отколкото като образователен феномен. С други думи, социалният опит е резултат от натрупване на работни знания в най-широкия смисъл на думата (*on-the-job learning*), а не на учебни знания (*book learning*). Тази позиция и това противопоставяне изглеждат очевидни, когато вземем като пример усвояването на някакъв чужд език – работата по учебници и тетрадки с нищо не може да замени научаването в естествената езикова среда.

Нещо повече, Франсоа Дюбе определя 3 основни измерения на социалния опит – когнитивно, нормативно и емоционално – и участникът в определена социална дейност е принуден или се очаква да комбинира различни подходи на действие, в зависимост от ситуацията и от типа на социалния опит, най-подходящ за нея, който той притежава. Тези подходи Дюбе дефинира като:

1. **интеграционен**, който се изразява в научаването и усвояването на социалните норми, които определят принадлежността на едно лице към дадена социална група;
2. **стратегически**, чрез който това лице се позиционира в различни конкурентни пространства, напр. в училищната или професионалната среда, и
3. **субективистичен**, чрез който индивидът запазва своята идентичност чрез създаване на критична (в смисъл на даваща възможност за анализ и критика) дистанция (Dubet 1994).

И все пак, когато започне да се анализира конкретната роля на социалния опит върху езика или върху някоя от неговите системи и подсистеми, нещата добиват твърде големи измерения, да не кажа стават просто неизмерими. Защото всяка човешка дейност (не задължително личната) може да бъде разглеждана като вид опит, който потенциално, теоретично да довежда до промени в езика. Нека само да си спомним филма « *Caveman* » („Пещерният човек”) с Ринго Стар и Денис Куейд, в който комуникацията между членовете на едно първобитно племе се извършва с помощта на едносрични, измислени от сценаристите звукосъчетания, като всяко ново събитие довежда до появата на нови съчетания, да ги наречем първобитни думи. Без да разбира значението на произнесеното, зрителят разбира значението на казаното, защото възприема случващото се и натрупва, макар дистантно, своеобразен социален и езиков опит. Постепенно част от казаното получава груповата (племенна, народова, дори аудиторийна) санкция и се превръща в комуникативен код с определени норми. Така се осъществява своеобразна езикова комуникация между актьори, т.е. филм, произведение на изкуството, и зрители, но този процес просто следва правилата при раждането и усвояването на езиците.

Какво става, обаче, с онези езикови подсистеми, които се изграждат след появата и установяването на даден език, каквито са социолектите? Същата ли е процедурата и, ако не е, какви са различията?

Изследванията на редица езиковеди и социолингвисти показват, че тези езикови формации се раждат относително късно, чак през епохата на робовладелския строй, след създаването на териториалните диалекти. Така руският лексикограф и културолог Владимир Елистратов говори за *„съществуването на някакви поетични типове протоарго в езиците и цивилизацията на древните Шумер, Акад, Египет и т.н., без естествено да пропускаме жаргоните в древните гръцки градове, в Рим и Константинопол”* (Елистратов 1994: 598). На подобно мнение е и Ървинг Л. Алън, който пише: *„Сленгът се появява за първи път на културните кръстопътищата на древните търговски градове.”* (Allen 1994: 3961). За такава поява говорят и Тръдгил и Андерсън, които в книгата си „*Лошият език*” твърдят: *„Аристофан, който умира през 385 г. пр.н.е., обикновено се смята за първия писател, който е използвал обилно сленг. Плавт, Хораций, Ювенал и Петроний често са цитирани сред римските писатели като автори, които са знаели как да използват сленг със стилистични цели.”* (Andersson 1990: 80).

Всичко тези мнения красноречиво потвърждават идеята, че социолектите се раждат значително по-късно от териториалните езикови разновидности, едва с появата на социалните разделения между хората и оформянето на първите социални групи в робовладелското общество.

Тук е мястото да се отбележи, че в развитието на дадена езикова система или подсистема логично се наблюдават не само количествени, но и качествени изменения, породени именно от количествени и качествени различия в натрупването или в характерологичната промяна на социалния опит (Nowotny 1996: 192). Това ще рече, че в появата, изграждането и развитието на една езикова формация се наблюдават две различни по посока движения: едното – вертикално – което поддържа формацията в рамките на даден национален език,

наред с книжовния език, териториалните диалекти, разговорната реч, просторечието, социолектите и, второто – хоризонтално – което я поставя в средата на другите подобни формации. Без съмнение, движения на една произволно взета формация са възможни, както по хоризонталата, когато се увеличава или променя нейния езиков и граматичен фонд, така и по вертикалата, когато се променя нейния статус и тя се изкачва, слиза или напълно изчезва от общата картина.

За илюстриране на казаното ще си послужи с българските ученически и младежки социолекти, в тяхната общност и с техните вътрешносистемни своеобразности.

По традиция, водеща началото си от първите статии по въпроса, публикувани през 20-те и 30-те години на XX век, се смята, че тези социолекти се появяват у нас след Освобождението, когато се изгражда националната образователна система. Това мнение, с някои разлики, се среща в редица публикации у нас по въпроса, напр. у Петко Войников (Войников 1930), Стефан Младенов (Младенов 1930), Стойко Стойков (Стойков 1945), както и в спомените на Стефан Илчев. Но докато Стойков и Илчев смятат, че появата им трябва да се отнесе към годините преди Първата световна война, Войников и Младенов я разглеждат като пряк резултат от социалните и икономическите сътресения след нея (Армянов 1995: 35-37).

Чисто теоретично и логически изглежда трудно да се представим, че в предосвободенските училища – колкото и малко и ограничени да са били те – не са съществували никакви, дори и примитивни форми на социолекти, още повече че за това говори и студията на Ив. Шишманов, посветена на тайните български говори (Шишманов 1895: 15-18). Подобни податки можем да намерим и в някои работи на Ал. Теодоров-Балан от същото време (Теодоров-Балан 1882: 142-146). По-важното в случая е да се отбележи, че за появата на същински ученически социолекти е трябвало натрупване на определен социален опит, който е бил немислим без съществуването на система – национална или не – от учебни заведения. Този процес, по мое мнение, вероятно е започнал още по времето на турската окупация и се е разраснал значително след Освобождението.

Интересно е също така в случая да отбележим и онези детски тайни начини на говорене – с поставяне на една или повече срички, например **пе, ку, лочо, кара**, пред или след всяка сричка в думата, с обръщане на сричките и т.н. – които съществуват вероятно навсякъде по света, а у нас са подробно описани от Шишманов в цитираната студия. Общото мнение, което се потвърждава и от личните наблюдения на мнозина социолингвисти у нас, е, че тези своеобразни първични социолекти с годините излизат от употреба и се заменят от други, по-сложни и по-богати видове същински корпоративни говори. Това беше мнението ми преди 20 години, такова остава и днес, но само що се отнася до социолектите в България и може би в още няколко други славянски страни като Сърбия, Русия и т.н.

Срещите ми през последните години с носители на групови социолекти от други страни, народности и култури (т.е. социалният ми опит) и работата ми

върху европейските социални диалекти ме накараха да преосмисля или поне да релативизирам тази позиция. Оказа се, че подобни формации в други страни остават в масова употреба и след ранното детство и се радват на голяма популярност дори цял живот. Пример за това може да бъдат френският социолект, наречен *verlan* или английският *Medical Greek Slang*, при които се разменят сричките в думите, а понякога се изпускат и цели морфологични елементи. Във Франция, например, този социолектен тип е изключително жизнен, преминава през абсолютно всички възрастови групи и се опреснява непрекъснато. Неговата използване не се ограничава само в тесен младежки кръг или сред ниските социални слоеве, а е широко разпространено и сред поети, писатели, журналисти, музиканти, артисти. Можем да го срещнем в песни, филми, литературни произведения, интервюта по радиото и телевизията.

С други думи, оказва се, че даден социолект, който в една страна излиза от употреба след определена възраст и в резултат или във връзка с натрупването на нови езикови и житейски умения и знания, в друга остава да живее паралелно с различни по характер, богатство, сложност и социална принадлежност формации. Това означава, че, що се отнася до социолектите, натрупването на социален опит не е само и единствено количествен или само и единствено качествен процес.

Да вземем друг пример от историята на българските социолекти. От публикуваната литература по въпросите на младежките социолекти (жаргони) е известно, че съществена роля при възникването и изграждането им са играли тайните професионални и криминални говори, наричани почти навсякъде по света *арго*. От една страна, те са посредник при навлизането на чужда лексика, а, от друга, представляват някакъв модел за изграждане и източник за черпане на готови вече лексикални единици. С течение на годините и с политическите и обществените промени, особено след 1944 година, тези два езикови източника на материал и модели за младежките социолекти постепенно замират, дори изчезват, както се случва например с тайните занаятчийски говори. Ученическите и студентските жаргони започват сами да създават своя лексикален фонд, сами оформят нови или изменят стари съществуващи граматични модели. Те социално и езиково се еманципират.

Идва, обаче, 1989 г., настъпват отново сериозни социални и политически промени, езикът се освобождава, излиза свободно на улицата, нахлува безцеремонно в радиото, телевизията, вестниците, Народното събрание. Хората отново имат право на сдружения, партии, клубове и т.н., говорят каквото си искат и както си искат. Това освобождаване, което в много случаи си е направо слободия, има в същото време и друга страна. Създават се – свободно – нови криминални групировки, те също така свободно, необезпокоявани от никого или напътствани от някого, навлизат в икономическия живот. Криптичният им характер налага и съответното засекретяване на комуникацията вътре в тях и между тях. Постепенно се раждат новите тайни социолекти, новото престъпническо арго, за което хората добиват представа най-вече от романите на Христо Калчев, Димитър Златков и Георги Стоев, от някои журналистически материали, съдебни изповеди или редки интервюта. Свидетели сме как социалните промени и социалният опит създават условия за своеобразен

ренесанс на забравен или напълно отмирал социолект, без задължително речникът му да е идентичен с предишния.

Напълно естествено героите на тези нови криминални групировки стават и модели за подражание. Социалният опит и наблюдаването на социалните промени и размествания дава съществено основание много хора да желаят да се доближат, да се оприличат, дори да станат като тези герои, защото социалният опит съществува чрез един двойствен механизъм: от една страна, той е начин да опознаем определен социален модел, да го анализираме научно или интуитивно, да го дефинираме чрез мрежа от ситуации, образи и съществуващи изисквания, но, от друга, той е и начин да изградим самия този социален свят, но и да се изградим самите себе си в него (Dubet 1996).

В резултат на действието на този двойствен механизъм, белезите, които идентифицират членовете на някаква групировка – облекло, коли, часовници, бижута, жени, мускули, тъмни очила, прическа и не на последно място езикови средства – започват да се разглеждат като важен, дори престижен елемент в някаква обществена среда. Съответно, социолектът (или социолектите) на тези групировки влиза в директен или индиректен контакт и прелива част от лексиката си в младежките жаргони, в разговорната реч, в просторечието – за това говори и Лили Крумова-Цветкова в една своя статия, посветена на аргото на организираната престъпност (Крумова-Цветкова 2008: 31-36). Носителите на младежките жаргони не само се поставят в новата социална среда и започват постепенно да се идентифицират с нея, но усвояват и ценен социален опит и обогатяват отново лексикалния си запас, използвайки разновидностите на новото криминално аргю.

По този начин в жаргона на днешните младежи са навлезли думи като: *безредица* `служител, полицаи от ГДБОП`, *бригада* `криминална група`, *вършиач* `наемен убиец`, *изтича му пясъкът* (на някого) `време е на някого да бъде ликвидиран, убит`, *каналджия* `трафикант на наркотици`, *качулка* `полицаи от СОБТ (Специален отряд за борба с тероризма)`, *килър* `наемен убиец`, *кукер* `полицаи` (вероятно от по-старото *кука*), *отсвирвам* `ликвидирам, убивам`, *пластилин* `пластичен взрив`, *поръчвам някого* `поръчвам, нареждам ликвидирането на някого, физическата разправа с някого`, *потъвам* и *пускам завесата* `скривам се след престъпление или неподходящо действие` и десетки други.

Този социален опит на опознаване и ситуиране в определена среда дава на носителите на някакъв младежки социолект теоретична възможност да осъзнават или да не осъзнават уместността на употребата на елементите от привнесения говор. В това отношение дори и редките, нережисирани прояви на такива герои по радиото или телевизията ни дават ярки примери.

В заключение, казаното е и потвърждение на идеята, че количествените и качествените процеси при натрупването на социален опит играят съществена роля в изграждането, обогатяването и употребата на социолектите, в контактите между тях. Такива процеси може да съществуват паралелно, просто защото засягат различни по обхват и граници социални групи – възрастови, професионални, развлекателни и пр. Натрупаният социален, а оттам и езиков

опит позволяват владението на повече от един езиков код и в определени ситуации превключването от един на друг в зависимост от участниците, темата, целта на комуникацията. Именно социалният опит е този, който дава не само знанията, информацията, контекста за дадена речева ситуация, но и ограниченията и сигналите кога и как един социолект може или не може да бъде използван.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Алън 1994: Allen, L., Slang, In : The Encyclopedia of language and linguistics, Vol. 7, Pergamon Press, 1994.
- Андерсън 1990: Andersson, L.-G. and Trudgill, P. Bad Language, Penguin books, 1990.
- Армянов 1995: Армянов, Г. Българският жаргон. Лексико-семантичен и лексикографски анализ, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 1995.
- Войников 1930: Войников, П. Тарикатско-български речник, сп. Родна реч IV, 1930, кн. 4.
- Дюбе 1994 : Dubet, Fr., A l'école. Sociologie de l'expérience scolaire (avec Danilo Martuccelli), Ed. du Seuil, 1994.
- Дюбе 2007: Dubet Fr. et Martuccelli, D., Expérience sociale, In : Lexique de sociologie, Ed. Dalloz, Paris, 2007.
- Елистратов 1994: Елистратов, Вл. Арго и култура, В: Словарь московского арго, Русские словари, Москва, 1994.
- Крумова-Цветкова 2008: Крумова-Цветкова, Л. За аргото на организираната престъпност, В: Проблеми на социолингвистиката, т. 9, 2008.
- Младенов 1930: Младенов, Ст. "Тарикатският" език на българските ученици, сп. Родна реч IV, кн. 2, 1930 г.
- Новотни 1996: Nowotny, H., Time: The Modern and Postmodern Experience. Polity Press-Blackwell, 1996.
- Оуйънг 2009: Owyang, J. Social experience, In: Who owns the social customer, CRM Magazine, June 2009.
- Стойков:1945: Стойков, Ст. Софийският ученически говор. Принос към българската социална диалектология. Годишник на Софийския университет, Историко-филологически факултет, т. XLII, 1945/1946 г.
- Теодоров-Балан 1882: Теодоров-Балан, Ал. Принос към въпроса за българските носовки, В: Периодическо списание, 1882, т. III, 142-146.
- Шишманов 1895: Шишманов, Ив. Бележки към българските тайни езици и пословечки говори, СбНУ XII, София, 1895.